

Şəmistan Nəzirli
istefada olan polkovnik-leytenant

(əvvəli ötən saylarımızda)

QAZAX SEMİNARİYASI

(və seminariya binasını kim bağışlayıb?)
İgidi qeyrət, varlığını səxavət yaşa-
dır.

El sözü

Seminariyaya tədris binasını 1918-ci ildə kim bağışlayıb? Məşədi İbrahim, yoxsa İsrail ağa Kərbalaye: Aradan səksən beş il keçdiyinə görə, bu məsələ indi el-obada, xüsusilə Qazax rayon camaatı arasında mübahisəyə səbəb olur. Bəri başdan deyim ki, Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsi 1918-ci ilin iyul ayında Qazağa köçürüləndə elin qeyrətli oğlu İsrail ağa Kərbalayev qan düşmənləri Hacı Cəfər oğlu və Allahverdi Pirverdi oğlu tərəfindən 1917-ci il sentyabrın 29-da Salahliya toya gedəndə öldürülmüdü. Bu bərədə el şairi Daşsalahlı Mirzə Səmədin (1882-1965) "Ağlar" adlı qoşması da var. Qoşmanın epiqrafında müəllifin belə bir qeydi də var: "Məşhur Qafqaz qaçağı Kərəmin qan düşməni İsrail ağa Kərbalayevin ölümünə ağı"

Bir alışan bəy də köçdü dünyadan,
Alim ağlar, aləm ağlar, el ağlar!
Pozuldu növrəği, məzar qazıldı,
Külüng ağlar, kürək ağlar, bel ağlar.

Hər tərəfdən bəylər yığıldı vaya,
Mürgular ağlayıb qalxdı havaya,

QORİDƏN GƏLƏN QATAR

Teleqramma getdi Hasan ağaya,
Kağız ağlar, qələm ağlar, tel ağlar.

Ey müxənnət, sənin qolun qurusun,
Bədəninə yetmiş piltə vurulsun,
İnsafdırmı, belə igid çürüsün?!
Qəşş eləyib Həmzə kimi qul ağlar.

Rüstəm səliqəli, Yusif camallı
Vidadi hikmətli, Loğman kamallı,
Aynabənd otaqlı, cahı-cəlalı,
Süsən ağlar, sünbül ağlar, gül ağlar.

İgidlər igidi, igidlər xası,
Əyninə geyindi qəmxar libası,
Oxunsun tarixi, tutulsun yası,
Mirzə ağlar, qələm ağlar, el ağlar.

Şeirdə adı çəkilən Həsən ağa İsrail ağa Kərbalayevin böyük oğludur. O, 1896-cı ildə anadan olmuşdur. İlk təhsilini Tiflis gimnaziyasında almışdı. Atası öldürüləndə Xarkov Tibb Universitetində təhsil aldı. Universiteti bitirəndən sonra bir müddət Bakıdakı dörd saylı poliklinikada həkim işləmişdir. 1942-ci ildə II Dünya Mühəribəsinə də həlak olmuşdur.

Həmzə bəy isə İsrail ağanın kiçik oğlu idi. O, 1898-ci ildə anadan olmuşdur. Əvvəlcə Tiflis gimnaziyasında, sonra isə Moskvadakı Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun aqronom-zootexnik fakültəsini bitirmişdi. Ali dərəcəli mütəxəssis kimi keçmiş İttifaqda məşhur şəxs idi. 1981-ci ildə vəfat edib.

Bəs seminariya binasından söz düşəndə İsrail ağanın adı niyə çəkilir? Mülk kimin olub, Məşədi İbrahim, yoxsa İsrail ağanın? Bu bərədə olmuş bir əhvalat var. Onu mənə qazaxlı ağsaqqallardan, keçmiş seminarist Mirqasım Əfəndiyev, Abdulla Babanlı, Hüseyin Nəsimov, Hacıbala Hacıyev, obanın keçmiş tarixini yaxşı bilən Əhməd ağa Paşayev və başqaları danışdı.

Ötən əsrin (XIX) ortalarında Qazaxda müşə - yəni günəməzd fəhlə işləyən iranlı Məmmədəli ağır zəhməti bahasına əlinə yaxşı maya salır. Bu zəhmətkeş hambal-müşə özünə on yeddi otaqlı bir imarət tikdirir. Əsrimizin əvvəllərində doğma Vətəni İrana köçüb getmək istəyən tək Məmmədəli evini hərəracə qoyur. Məlum məsələdir ki, hər kişi belə bir əzəmətli mülk ala bilməzdi. Qazaxda iki pullu, qızılı kişi tək Məmmədəlinin mülkünü almaq üçün müştəri düşür. Qıraç Kəsəmənli İsrail ağa və Kosalar Məşədi İbrahim.

Şahidlər, mülk sahibi ilə alıcılar bir yere yığışib binaya qiymət qoyurlar. Əvvəlcə İsrail ağa yüz qızıl verir, mülk sahibi başını bulayır. Məşədi İbrahim isə yüz əlli. İsrail ağa iki yüz, mülk sahibi yenə razılaşmır... Nə isə, məzənnə belə-belə qalxır. Məşədi İbrahim beş yüz qızıl, - deyib dayanır. İsrail ağa dinmir. Ağanın və mülk sahibinin susduğunu gören Məşədi İbrahim oğlu Müseyibi yanına çağırıb deyir: "Bala, qaç evə, anana de, kalça gönlünün arasında nə qədər qızıl varsa, versin, götür gəl".

Qızıl gələne qədər tam sükutda olan heyətdən səs-səmir çıxmır. Deyilənə görə, İsrail ağa inanmırmış ki, Məşədi İbrahimdə bu qədər qızıl olsun. Müseyibin gətirdiyi qızılı gören İsrail ağa xeyir-dua verir:

-Məndən keçdi. Allah xeyir versin, Məşədi İbrahim, - deyir, sağliqla yaşayasan.

Bax, buna görə seminariya binasının İsrail ağanın olmasını güman edənlər var. Bu yerdə rusların gözəl bir məsələ yada düşür: "Uslısal zvon, no ne znaet qde on".

Yuxarıda dediyimiz tarixdə Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazağa köçürüləndə səxavətli Məşədi İb-

rahim öz şəxsi mülkünü seminariyanın direktoru Firudun bəy Köçərliyə bağışlayır. Bu, səbəbsiz deyildi.

1914-cü ildə hərtərəfli maddi imkanı olan səxavətli maarifpərvər Məşədi İbrahim oğlu Müseyibi Qoriya aparıb seminariyaya qəbul etdirir. İlk dəfə də görüştü bəy olduğu Firudun bəy Köçərli ilə dostluğu binasını qoyur.

Təəssüf ki, ipə-sapa yatmayan, dəliqanlı gənc Müseyib il yarım oxuduqdan sonra seminariyanı atıb Qazağa qaçırdı. Vaxtını Kürdə bəliq tutmaqda, çöldə dovşan ovunda, eyş-ışrətdə keçirir.

Məşədi İbrahim isə oğlunun bu bivec hərəkətlərinə yanib-yaxılırmış. O, Qazaxdan və onun kəndlərindən bir neçə yetim-yesir, kimsəsiz uşağa maddi cəhətdən kömək edib, Tiflisə, Qori seminariyasına oxumağa göndərir. Oğlundan bir şey çıxmayacağıni gören Məşədi İbrahim kimsəsizləri oxutmaqla təsəlli tapır.

Xalqın balalarını maarifləndirmək arzusu ilə yaşayın səxavətli Məşədi İbrahim özünəməxsus on yeddi otaqlı

mülkünü gələcəyin maarif işçini Azərbaycanın uçqar guşələrində yandıra-çaq balalara 1918-ci ildə hədiyyə verir. Özü isə doğma kəndi Kosalara köçüb ordaki bəşətoqlı mülkündə ömrünü başa vurur. Sağlığında özünə məqbərə tikdirən Məşədi İbrahim Kosalar kəndinin girəcəyindəki məqbərədə uyuyur.

Kim idi Məşədi İbrahim? Kosalar kəndində onun nəslindən indi də yaşayanlar var. Səhlədar və Avdal Əmirovlar bu nəslin törəmələridirlər. Otuz yeddinin qara günlərində bu nəslin oğulları da pərən-pərən düşüblər. Tutulan tutulub, asılan asılıb, sürgünə gedənləri isə qayıtmayıb. "Kulak" Məşədinin oğlu Nəsrəddin, Ənvər və qar-daşı oğlu İsmayıl Hacıyev bu tezliqdən canlarını qurtarmaq üçün Balakəne pənah gətiriblər. Məşədi İbrahim nəslinin bir qolu da burda bina tutub yaşayır. Müseyibi 1931-ci ildə bolşeviklər güllələyiblər. Teymur isə Sibir sürgünündən qayıtmayıb.

Bu gün də Qazaxda Müseyibin igidliyindən ağsaqqallar itfixarla söhbət açırlar. Dəfələrlə həbs edilib Şəkerin qalmasına salınan Müseyib minbir fəndlə uca haçarı, dəmir barmaqlıqları məhv edib qaçmışdır. El şairi Mirzə Səməd 1929-cu ildə yazdığı "Qaçıb" mükəmməsində Müseyibi qorxmaz bir igid kimi tərənnüm edir.

Müseyib tək igiddir,
Tək qaçıb, tək gəzəcəkdir.
Hər dəm qatarlarını
Sağ-soluna düzəcəkdir.
Şahidlərin bircə-bircə
Başın bədənindən üzəcəkdir.
Müxtəsəri mən nə deyim,
Ədalət, divan qaçıbdi.

Bu nəcəbətli nəslin yaxın keçmişini dəllək Qoca adlı kişi ilə başlayır. Ona görə də bu nəslə Qazaxda "Dəlləklilər" deyirlər. Qocanın Qazağın girəcəyindəki beş yüz yaşlı çinarın dibində dəllək dükkanı varmış. Ailədə üç qar-

daş olublar. Məşədi Əmir, Dəllək Qoca və Hacı İsmayıl.

Məşədi İbrahim Hacı İsmayılın oğlu idi. İki dəfə Həcc ziyarətində olan Hacı İsmayıl Ərəbistan çöllərində bir bu-
laq üstündə dayanmalı olur. Bulağın ətrafındakı mənzərəni və yarasıqlı bir daşı görüb həsrətə deyir:

-Nə ölüb qalmalı yerdə, bu daş da mənə nişangah olardı... Əsl cənnət burdadır

İlahi, sanki bu saf adamın sözünü eşidib, arzusuna əməl edir. Bir neçə saatdan sonra canını tapşıran Hacı İsmayıl səfər yoldaşları ilə orada da dəfn edirlər. Qazaxda isə qara matəm çuluna bürünmüş atını qaytarırlar.

Məşədi İbrahim belə bir saf kişinin oğlu idi. El demiş, atasının göşənini əkib, onunu adına layiq yaşayıb.

İllərlə bağlı qalmış, ancaq xeyir-şər məclislərində danışılan bu ibrətamiz əhvalatların, görəsən, günahı nəymiş ki, indiyədək bir dəfə də mətbuat səhifəsinə çıxarılıb xalqa çatdırılmayıb. Dürğunluq dediyimiz dövrdə bu sətirlərin müəllifi çox təşəbbüs elədi ki, xalqına təmənnaş xidmət edən bu maarifpərvəri, səxavətli insanı tanıtsın.

Çox təəssüf ki, mümkün olmadı. Qarşıda keçilməz sədlər vardı: varlı olub, sovet hökumətinə sidiq-ürəklə qulluq etməyib. Halbuki, Məşədi İbrahim sovet dövründə çox az yaşayıb. O, 1925-ci ildə vəfat edib.

Ancaq yaxşı fikirləşsək görürük ki, Məşədi İbrahimin xalqı və millət qarşısına salınan Müseyib minbir fəndlə uca haçarı, dəmir barmaqlıqları məhv edib qaçmışdır. El şairi Mirzə Səməd 1929-cu ildə yazdığı "Qaçıb" mükəmməsində Müseyibi qorxmaz bir igid kimi tərənnüm edir.

Əgər Məşədi İbrahim öz mülkünü verməseydi zəmanəmizin böyük şairləri Səməd Vurğun, Osman Sarıvelli, yazıçı Mehdi Hüseyn, Seyfulla Şamilov, İsmayıl Şixli, professor Mehdiyan Vəkilov, Əhməd Qaravəliyev, Yusif Yusifov və Azərbaycan maarifçilərinin böyük bir dəstəsi bəlkə də yetişməzdi. Danılısı fakt deyil ki, son illərdə qədər rayonlarımızın əksəriyyətində xalq maarifi sahəsində çalışanların əksəriyyəti Qazax seminariyasının məzunları idi. Bu gün onların çoxusu həyatda olmasalardı da, təmiz adları, dərin və hərtərəfli bilikləri ilə hörmətlə xatırlanırlar.

(ardı gələnin sayımızda)

Şəmistan Nəzirli
istefada olan polkovnik-leytenant

(əvvəli ötən saylarımızda)

Məşədi İbrahimin vaxtilə seminarı yada başlıcağı bina indi də qalır. Yaxşı olardı ki, nəci bənənə davam etdirilsin. Yenidən həmin binada seminarıya açılınsın. Zənnimizcə, məşhur pedaqoqumuz Firudin bəy Kəçərli kimi maarif fədaisi görəkdir ki, belə xəyrixah işə həsr etsin.

Hər sözümlə gözəçək ağızda, dildə...

Səməd Vurğun

Məşhur ədəbiyyatşünas Firudin bəy Kəçərli Qorı müəllimlər seminarıyasının "Tatar" (Azərbaycan - Ş.N.) şöbəsinə Qazağa köçürüb, orada Qazax müəllimlər seminarıyasını təşkil etmişdi. Bu misil görünməmiş təbiiy-təhsil ocağına ətraf kənd və rayonlardan ayağı çarışlı, başında quzu dərisindən papaq, əylinləri boz çuxalı kondili uşaqları axın-axın oxumağa gəlirdilər. Bunların arasında nənesi Aşanın ölindən yarıqan balaca Səməd Yusif oğlu da vardı.

Firudin bəy Kəçərli xəstə, arıq, qızdırılmadan rəngi solmuş cılız Səmədə baxıb nənesi Aşaya:

-Arvad, bu uşağı illət basıb öldürür, bu oxuya bilməz, bundan bir şey çıxmaz, - deyər onu qəbul etmək istəmir.

Yazıq nəne isə:

-Firudin bəy, mənə yazığın gəlsin, bu uşaq mənim nəvəmdir, anadan yetim qaldığına görə bu günə düşüb, - deyər yalvarırdı.

Qoca qarının yalvarışları nədənsə Firudin bəyə təsir etmirdi.

Səməd sağ əlini sol döşünün üstü-

QORİDƏN GƏLƏN QATAR

no qoyub ürəyinə işarə edərək, çox ahəstə bir səslə:

-Ah! A Firudin bəy, bircə bilsəydin ki, burda, bu ürəkdə nələr var...

Firudin bəy cəld geri döndü. Nənesinin ölindən tutub dayanan "xəstə uşaq" dik onun üzünə baxırdı. Bu səs onun səsi idi. Səmədin oxumaq, təhsil almaq həsrətilə qəlbindən qopardığı bu "ah" Kəçərli yumşaldı. Firudin bəy fikrə gəldi. Səmədin cürətli onu heyran etmişdi.

İmtahan günü vaxtilə zəif hesab edib məktəbə qəbul etmək istəmədiyi Səməd Vəkilovun zəngin hafizəsinə və çox dürüst tələffüzünə heyran qalan F.Kəçərli özünü saxla bilməyib yerindən qalxaraq:

-Bu ki, od parçası imiş, - deyər onu başına basmışdır. Elə həmin gündən də seminarıyanın direktoru Firudin bəy ilə Səməd Vəkilov arasında müəllim-tələbə münasibətilə yanaşı bir də ata-bala münasibəti yaranmışdır.

Məhəbbət Cəfərov, Qazax Seminarıyasının məzunu:

"...Səməd Vəkilovu Firudin bəy Kəçərli daha artıq sevərdi, ona hörmət bəslərdi.

Səməd Nizami, Füzuli, Firdovsi, Vaqif, Sabir haqqında həmişə kitablar axtarırdı və Firudin bəy Kəçərli öz şəxsi kitabxanasından mütləq etmək üçün ona kitablar verərdi. Firudin bəy Kəçərlinin təşəbbüsü ilə Darülmüəllimində xor, dram, musiqi dərnəkləri təşkil edilirdi..."

Firudin bəy Kəçərli əlaçə və intizamı möhkəm saxlayan tələbələr çox sevirdi. O, çox vaxt dərindən kənar tələbələrin vəziyyəti ilə tanış olub, onlara suallar verərdi və cavablar alardı.

Firudin bəy onun məhərrətə oxumasına və mütlələsinə heyərət edərdi.

Firudin bəy: "Ay Səməd, oğlum, sən bizim Darülmüəllimimizin həmin Füzulisən, həm də gələcəkdə məşhur bir ədib olacaqsan, bu mənim yəqinimdər" deyərək sevinərdi.

Firudin bəy çox sadə, alicənab, maarifpərvər, xoşsifət, gülər üzli bir şəxs idi.

O, yaxşı oxuyan tələbələrə daha artıq məhərrətli edərdi, onlara bir müdiri kimi yox, elə bil ki, bir ata kimi məhərrət bəslər və lazımi məsləhətlər verərdi.

Müəllimlər arasında öz nəci və gəzəl xasiyyəti ilə seçilən müəllimlərdən biri də Əli Əfəndi (Hüseynov) idi.

Firudin bəyin kitabxanasından kitablar bəzən də onun vasitəsilə əldə edilirdi və mütləq üçün tələbələrə, o

cümlədən Səmədə də verildirdi.

Bir gün Firudin bəy bir qrup tələbə və müəllimlərlə birlikdə (Səməd də orada idi) təxminən şəhərdən yarım kilometr aralı olan bir sahəyə gətdik.

Firudin bəy Kəçərli göstərdi ki, bax burada mütləq yeni bir böyük Darülmüəllimin binası tikilməlidir. Burada həm teatrımız, kinomuz, həm də klubumuz olmalıdır.

Firudin bəy bina tikiləcək sahənin uyğun olub-olmaması haqqında həmin müəllim və həm də tələbələrlə məsləhətləşirdi. O, binanın bünövrəsi qoyulacaq yerə kağız yazıb şüşəyə qoyub yerə basdırırdılar, həmin sahədə xeyli

vaxt keçdikdən sonra təxminən 1937-38-ci illərdə hazırkı pedmektəbin binası tikilməyə başlandı.

Firudin bəyin ölümü Səməd Vurğuna çox təsir etmişdi. Səmədin həmişə xəlvətdə Firudin bəy üçün bir neçə dəfə ağlamasına təsadüf etdim".

BİR GÖRÜŞDƏN XATİRƏ

(Səməd Vəkilovun və Osman Sarıvəllinin seminarıya illəri)

Firudin bəy Kəçərli Gürcüstan mənşəvi hökumətdən aldığı Qorı Seminarıyasının Azərbaycan şöbəsinə aid olan bütün əmlakı, mebeli, kitabxana və sair müxəllifləri Poylu vəzərinin qəhrəmanı Muradın Musa oğlu Hacıyevi tapıb görüşdüm. Çox maraqlı, nuranı bir ağsaqqal idi. Onu dinləyəndə, həzrətəvablığının şahidi olanda fikirləşirdim ki, Səməd Vurğun mənə - poemamı Muradın kişini qəhrəman seçməkdə heç də səhv etməyib. Sum-qayıta gedib onun gənclik dostları barədə söhbətini lentə yazdıq.

Daha sonra maarifçi Mirqasım Əfəndiyevin, professor Yusif Yusifovun və şairin ən sədiq gənclik dostlarından biri - əziz şairimiz Osman Sarıvəllinin çıxışını verməyi nəzərdə tutduq. Elə həmin anda zəng edib Osman müəllimə fikrimi bildirdim. Daha doğrusu, bu mövzuda bizim verilişdə çıxış etməsinə xahiş etdim. Telefonda anı olaraq Susan Osman müəllim:

- Ay yoldaş, adınız nəcə oldu? - deyər soruşdu.

- Şəmistan, - dedim.

- Bəs familyanı?

- Nəzirli - deyər, cavab verdim.

- Vaxtınız varsa, durun gəlin bizi, oturmaq bir əməllə-başlı söhbət edərkən, Görk hardan başlayıb, harda qurtaracağı. Belə sənəddi mövzunu telefonla hell etmək olmaz, - dedim.

Həmin günü Osman müəllimin görüşünə gəldim. O illərdə televiziyada kinolentinq qılığı orşə qalxmışdı. Mosk-

Danışdıqca fikrim-zikrim Səməd Vurğunun İki mısrasının çevrəsində cəvhal edirdi:

Gənçliyəm bir oddur, yandıqca sönməz, İnad bir insanam, sözümdən dönməz...

Görüş iştirakçılarının nə danışdığını daha eşidə bilmirdim. Xəyaldən "Gənçliyəm bir oddur" adlı verilişin səhifələrini vərəqləyirdim. Yubiley münasibətilə yazacağım ssenarinin mövzusu və adını elə bu görüşdən tapmışdım.

Redaksiyaya qayıtdım. Baş redaktor Yusif Kərimov və şöbə müdiri Həqiqət xanımın kimlərin çıxışını vermək barədə birgə plan tutduq. Axtarışlarım zamanı şairin 1933-cü ildə yazdığı "Muradxan" mənzum öçerkinin qəhrəmanı Muradın Musa oğlu Hacıyevi tapıb görüşdüm. Çox maraqlı, nuranı bir ağsaqqal idi. Onu dinləyəndə, həzrətəvablığının şahidi olanda fikirləşirdim ki, Səməd Vurğun mənə - poemamı Muradın kişini qəhrəman seçməkdə heç də səhv etməyib. Sum-qayıta gedib onun gənclik dostları barədə söhbətini lentə yazdıq.

Daha sonra maarifçi Mirqasım Əfəndiyevin, professor Yusif Yusifovun və şairin ən sədiq gənclik dostlarından biri - əziz şairimiz Osman Sarıvəllinin çıxışını verməyi nəzərdə tutduq. Elə həmin anda zəng edib Osman müəllimə fikrimi bildirdim. Daha doğrusu, bu mövzuda bizim verilişdə çıxış etməsinə xahiş etdim. Telefonda anı olaraq Susan Osman müəllim:

- Ay yoldaş, adınız nəcə oldu? - deyər soruşdu.

- Şəmistan, - dedim.

- Bəs familyanı?

- Nəzirli - deyər, cavab verdim.

- Vaxtınız varsa, durun gəlin bizi, oturmaq bir əməllə-başlı söhbət edərkən, Görk hardan başlayıb, harda qurtaracağı. Belə sənəddi mövzunu telefonla hell etmək olmaz, - dedim.

Həmin günü Osman müəllimin görüşünə gəldim. O illərdə televiziyada kinolentinq qılığı orşə qalxmışdı. Mosk-

Vənin şovinist rəhbərləri bizim respublikaya kinolenti cərə ilə verirdi. Ondan da o vaxtin ən mühüm partiya və sovet tədbirlərində istifadə olunurdu. Hər veriliş çəkiliş üçün lent verilmədiyindən əksəriyyətində fotosəkildən istifadə edilirdi. Bu da ən yaxşı ssenarini belə keyfiyyətə yarıbayan aşağı salırdı. Kinolent verəcəyinə ümidim yox idi. Fotoqraf dostum Seyfəddin Məmmədvaliyevdən Osman müəllimin görüşünə birgə gətməyi xahiş etdim.

Osman müəllim hər ikimizlə ehtiramla görüşüb "xoş gəldin" əldə. Yazı mənasının yanında ayaq üstə dayanıb ikimizə də diqqətlə baxa-baxa:

- İkiniz də bir-birinizə oxşayırsınız; əsl sovet uşaqlarınsınız, elə bil nə çörək yemisiniz, nə də su içmişsiniz. Əy, nə yaman arıqsınız - deyib bizi zarafatla qarşıladı. Asta, ağır addımlarla yaxınlaşdı əlini orkələ mənim çiynimə qoydu. İncimədiniz ki?..

- Yox, - dedim, - niyə incəyək ki? Olanı deyirsiniz.

- Yaxşı, mənə telefonla danışan hansınız idi?

- Mən idim, Osman müəllim.

- Demək Şəmistan Nəzirli də sən sən?

- Bəli, mənəm.

- Lap yaxşı, lap yaxşı, - diqqətlə, fikirlə-fikirlə mənə başdan-ayağa kimi baxdı. - De görüm, sən bizim hansı Şıxlıdansı?

- Mənim balalarını Şıxlıdandı, vaxtilə köçüb Körpülüdə məskən salıblar. Şıxlıdan bir az yuxarıda...

Osman müəllim bığaltı gülümsənüb, sol çiyini üstə döndü.

- Ağız, a Səyali, bəri çıx, qohumun gəlib, - deyər həyat yoldaşını çağırırdı. Sol tərəfdəki qapının pərdəsi tırtıyib aralandı. Səyali xala görünən kimi:

- Durma, marçımı gətir, mən uddum. Buyur, bu da sənəin Körpülü qohumun - deyib, mənə göstərdi.

Səyali xala canıyananlıq:

- Boy, - dedi, - onda bu, Süleyman əminin nəvəsidir.

- Bəli, bəli Süleyman katdanın... Səne demodimmi bu, sənəin Nəzirli qohumlarından olacaq. Üzünü bizə tutub: - Əyloşin, ay uşaqlar, siz gələne kimi Səyali xalanızla əməllə-başlı mübahisəyə oldu. - Zarafatla: - Allaha şükür ki, heç olmasa, bir dəfə Nəzirli təyafisinin hesabına mən də muştuluq yeyəcəm. Son də, a Səyali, gör orda nəyin var, təzə qohumuyun he-sabına bizə bir görüm-baxım elə...

(ardı gələnlə sayımızda)

QORİDƏN GƏLƏN QATAR

**Qorxub çəkinmədik isti qanlardan.
Atımız ölünce getdik piyada,
Çıxdıq o qarışıq imtahanlardan.**

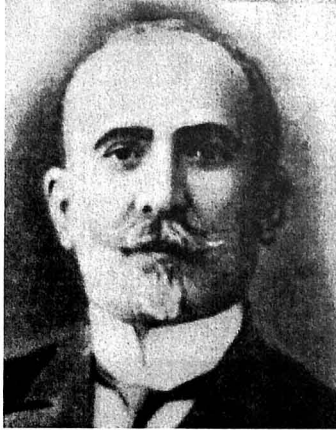
Sonralar o ağır illəri xatırlayan professor Mehdixan Vəkilov yazırdı: "Səməd Vurğunla Osman Sarıvəllinin həyat, mübarizə və yaradıcılıq yolları bu illərdən (1930-cu illər) başlayaraq birləşir. Əlbəttə, mən, seminariya illərini demirəm. Onların arasında yaranan səmimiyyət, fədakarlıq və mənəvi yaxınlıq ömürləri boyu davam etmişdir. Bu iki ədəbi simanın dostluğu, qədim yunan əsətilərində söylənən, Homer nəğmələrində oxunan əfsanəvi dostluğu xatırladır".

- Osman əmi, keçmiş müsahibələrimizin birində demisiniz ki, Səməd Vurğun haqqında hələ çox yazılacaq. Səməd Vurğunun öyrənən araşdırıcılar bu günə qədər seminarist Səməd Vəkilovu tədqiq edib oxuculara çatdırmayıblar. Olarmı sizinlə bu günkü, söhbətimizin şah damarı seminariya illəri olsun?

- Olar, niyə olmur. Onda mən istəyirəm, dedə-babalarımız demiş söhbətimizə dib-dəhnədən başlayım. Mənim də, Səmədin də uşaqlığımız Kür qırağında keçib. Bir gün bir dəstə uşaq Kür çayında çimirdik. Bir də gördük budu üç atlı üz tutub sürətlə bizə tərəf gəlir. Elə gəlir deyirsən bəs qovurlar. Fikirləşdik ki, aya, görəndən nə qovhaqovdu, kəndə-kəsəyə qaçaq -quldurmu hücum edib?

Ha baxdıq tanıya bilmədik atıları. Yetirən kimi də sözləri bu oldu ki, gəlmişik sizi apararaq Qazaxa, seminariyada oxuyub savadlanasınız.

Çöldə, bayırda qoyun-quzu otarsaq da seminariya sözünü eşitmişdik. O vaxtlardan da xeyli qabaq bizim Şixlibu 1885-ci ildə ilk məktəb açan İsa bəy Abakarovun məktəbində oxumuşdum. İsa bəy Qazax və onun kəndlərindən hazırlaşdırdığı yetim uşaqları öz xərçi ilə Qori şəhərinə aparıb seminariyaya qəbul elətdirirdi. Yəqin ki, eşitmisən, bilirsən, məşhur yazıçı,

"Can yanığı" romanının müəllifi Abdulla bəy Divanbəy -oğlunu da İsabəy aparıb oxutdurub. Qocalarımız danışırdı ki, İsa bəyin apardığı uşağı seminariyaya imtahansız qəbul edərdilər.

Nə isə, uzun sözün qısaası, bu atılar bizi götürüb gətirdilər kəndə, atalarınımdan rusxət alıb, doldurdular arabalara, oradan da bir başa Qazaxa - seminariyaya gətirdilər. Payızın ilk günləri idi. Əynimizdə yamaqlı boz köynək, ayaqlarımızda koştğu çarığı, başımızda da quzu dərisindən papaq. Əvvəlcə bizi tibbi müayinədən keçirdilər. Sonra hamama aparıb, yaxşıca çimirdirdilər. Çıxanda hamımıza məktəbli üçün xüsusi tikilmiş göy mahuddan təmiz paltar verdilər. Kirli və yoxsul paltarlardan çıxan uşaqlar birbirini əz qala tanıyırdılar.

Seminariya binasında Əli əfəndi Hüseynov bizə təmiz, işıqlı otaqları göstərdi. Zəngin kitabxana və laboratoriyalarla tanış elədi. Bu zənginliyi birçə adamın - Firudin bəy Köçərlinin yaratdığını xüsusi qeyd elədi. Sonralar bildik ki, bunların hamısını Qori şəhərindən Firudin bəy özü gətirib. Zəngin, çox zəngin kitabxanamız vardı. Otuz yeddinci ildə Qazaxın NKVD-si Xoren Qriqoryan keçmişin qalığı - deyib hamsını yandırdı.

Tətil vaxtı bu geyimdə, bu səliqədə kəndə qayıdanda əz qala ata-anamı da bizi tanıyırdılar. Onların fərəhi, sevinci yerə-göyə sığmırdı.

Seminariyada tələbələr Firudin bəyin rəhbərliyi ilə çox maraqlı "Tələbə əfkarı" divar qəzeti buraxırdılar. Hələ balacılıqda mənim saza, sözə həvəsim vardı. Hərbdən bir özüməndən söz qoşmağım da olurdu.

Osman əmi, Seminariyanın direktoru Firudin bəy Köçərliyə necə xatırlayırsınız?

-Mən aşağı sinifdə oxuduğuma görə Firudin bəy hələ bizə dərs demirdi. Mehdi Hüseynovun atası Əli əfəndi ədəbiyyat, Alay bəy Şixlinski riyaziyyat, Borçalıdan Mahmud Bayramov təbiət müəllimimiz idi. Elmi ilahiyə müəllimimiz İbrahim Əfəndi Qayıbovu bu gün də hörmətlə yad edirik. Biz tələbələr ona "İbrahim əfəndi" - deyə müraciət edərdik.

Firudin bəy bizə yuxarı siniflərdə dərs deyəcəkdik. Bizim sinif o günü səbirsizliklə gözləyirdi. Təəssüf ki, qismət olmadı. O, 1920-ci ildə həbs olunub güllələndi. Firudin bəy mənə dərs deməyə də dövrün görkəmli şəxsiyyəti, çox savadlı adamı kimi ona dərin hörmət və məhəbbət bəsləyirdim. Görkəmli, yeriyi, duruşu indi də gözələrimin qabağındadır. Çuxalı, papaqlı, arxalıklı gör-düyüm bu adam bütün ziyalılardan ümid yer, arxası, dayağı idi. Onun açdığı Qazax seminariyası bizə təkcə bilik yox, məlumat yox, əsl həyat və tükenməz yaradıcılıq eşqi verdi. Biz şagirdləri böyük arzulara səfərbər elədi.

- Osman əmi, Səməd Vurğunla necə tanış oldunuz. Seminariyaya gəl-

məmişdən qabaq onunla tanışlığınız varmı?

-Yox, tanıyırdım. Tanışlığımız divar qəzeti vasitəsilə oldu. O vaxt Səməd Vəkilovun "Tələbə əfkarı" qəzetində çıxan şeirlərini, kiçik ədəbi parçalarını maraqla oxuyurdum.

Kənddən gələnlər biz uşaqlar yaman utancaq idik. Bir simsar tapmırdım ki, soruşam, bu Səməd Vəkilov kimdi. Yazıb-oxumağı əməlli-başlı öyrənmişdim. Artıq ikinci sinifə keçmişdim. Başşırma, beynimə nə gəlirdisə bir dəftərim vardı ora köçürürdüm. Onu da deyim ki, seminariyada dəftər-qələmi bizə pulsuz verirdilər. Bir gün divar qəzetində mənim də yazım çıxmışdı. Təneffüsdə uşaqlar oxuyurdular. Mən də orada idim. Bu vaxt bizdən iki sinif yuxarıda oxuyan qıvrım saçlı bir oğlan da gəldi. Mən onu üzdən tanışam da, adını bilmirdim. Mənim yazımı oxu-

olardı, amma hərəkətimdən, danışdığımdan da hiss olunurdu ki, heç özünə görə deyil. "Əyəsən də yazırsan?" -yekəxana sual verməyi toxundu mənə. Dedim, nə bilim, az-az uydururam dana, hərbdən. Dedi: Əyəsən pis döyül, filanı yaxşı deyibsən, amma, yaxşı olardı ki, filanı bax belə deyirdin. Bundan sonra Səmədlə dostlaşdıq. Bu dostluğumuz, qardaşlığımız ömrümün son gününə, son saatına qədər davam etdi.

Osman əmi fikrə getmişdi. Xeyli sükkulla dayandı. Hiss olunurdu ki, ötən günlər - daha doğrusu, Səmədi və seminariyalı günlər onu bərk tərpətmişdi. Handan-hana:

- A Şəmistan, a bala, -dedi - sən Səmədin haqqında çox çalışırsan, bir neçə kitab da yazdın. Çox sağ ol. Getdin Rusiyədə kimlərlə görüşmədin. Mixail Şoloxov, Boris Polevoy, Nikolay Tixonov, Konstantin Simonov...

Seminariyada oxuyanda Səmədin 1923-cü ildə çəkilmis bir foto şəklilə var. Yaxasında da ərəb əlifbası ilə yazılmış bir bənd şəiri. Oxumusanımı, o şəiri yadında varmı?

-Yox Osman əmi, yadımda deyil. -İndiyə kimi heç kimi diqqətini cəlb etməyən bir bənd şeirdə Səməd yazıb:

**Bilsin bütün aləm,
Ki, mən bir pərişan haləm.
Düşün ki, dilsizəm, laləm,
Kəsibsen dilimi dilbərə.**

İnsanın gəncliyində dəli-dolu vaxtı olur. Səməd bu şeiri ilk sevgisi Dürrə Mustafayevaya yazıb. Səməd ilk gəncliyində dərin iztirablar, həyəcanlar keçirirdi. Kədərli motivlər o zaman qıvrımsaçlı, qarayanız gənc Səmədin poeziyasında daha güclü idi. Elə mən özüm də Səyali xalana vurulanda dünyaya gözümdə heç nə idi, xəyalım, huşum daima bucludlarla ələşirdi.

-Osman əmi, Səməd Vəkilovun onda şair kimi təxəllüsü varmı?

-Vardı, gah Səməd Vəkil, gah Şahin, gah da Səməd Məsrur (sevincili) təxəllüsü ilə Tiflisdəki, "Yeni fikir" və "Dan yıldızi" qəzetlərində çıxış edirdi. 1922-ci ildə Dürrə Bakıya oxumağa Səməd müəllimata keçəndən sonra Səmədin təxəllüsü "Vurğun" oldu.

(ardı gələn sayımızda)

**Şəmistan Nəzirli
istefada olan polkovnik-leytenant**

(əvvəli ötən saylarımızda)

Səyali xala:

- Eləyərdim, niyə ələmirəm, - dedi. Süleyman əminin nəvəsi də xoş gəlib, onun dostu da...

Osman müəllim söhbətinə ilk gəncliyindən, Səməd Vurğunla, Möhsüm Poladovla, komissar Şəmistan Əyyubovla (Səməd Vurğunun "Komsomol poeması"nın qəhrəmanı Sarı Şəmistan - Ş.N), Allahverdi Namazovla, Mirqasım Əfəndiyevlə, İbrahim Mirzəyevlə tanışlığından başladı. Seminariyadakı təhsil illərindən maraqlı əhvalatlar danışdıqca mən də qısa qeydlər götürdüm. Dostum Seyfəddin isə şair Osman Sarıvəllinin bolluca fotoşəkillərini çəkdi. Bu nadir fotoşəkillər də 1976-cı ilin sentyabrından bizə yadigar qaldı. Verilişin hazırlanmasından bir həftə əvvəl rəhbərliyə məlumat verdim ki, burada Osman Sarıvəlli də çıxış etməyə söz verib. Səməd Vurğun və Osman müəllimə görə sədr Elşad Quliyev bizim verilişə səxavətlə liti midən kinolent verdi. Veriliş əfirde səslənəndən sonra həmin sūjetin kinolentini götürdüm. İndi də özümdə həmin verilişi yadigar saxlayıram.

Osman əmi ötən günləri yada saldıqca başını bulayır, yanıqlı-yanıqlı gənclik dostlarından danışırdı. İnqilab illərində, otuz yeddinin acı tufanlarında qətlə yetirilən, günahsız həbs olunanlardan söz düşəndə o, Dağkəsmənli igid Sarı Şəmistanın vaxtsiz ölümünə heylsəndi. Asta, ağır səslə Səməd Vurğunun bir bənd şeirini əzbər dedi:

Biz az döyüşmədik qoca dünyada,

Şəmistan Nəzirli
istefada olan polkovnik-leytenant

(əvvəli ötən saylarımızda)

Aya, yaxşı yadıma saldın, a bala, o vaxt seminariyada oxuyanda mənim də təxəllüsüm vardı: "Qəyyur", mənası bilirsən nə idi ? El dərdi çəkən. Seminariyanın divar qəzetində təbiət təsvirləri haqqında və aşiqanə qoşmalarımla çıxış edirdim. O vaxtlar Vaqifi, Vidadini, Zakiri məşhur türk şairlərinə Tofiq Fikrəti, Əbdülhəq Hamidi daha çox sevər, şeirlərini hər gün əzbər oxumaqdan xüsusi zövq alardım. Vaqifin, Vidadinin ruhu, şeir dili iliyimə, qanıma hopur, məni yaradıcılığa ruhlandırır. Birinci, ikinci sinifdə oxuyanda mənim riyazi elmlərə həvəsim daha çox idi. Riyazi terminləri şeirə gətirməkdən ləzzət alırdım. Bu xususiyət Səməddə də vardı. Çünki, riyaziyyat müəllimimiz Alay bəy Şixlinski dərsi poetik pafosda keçirdi. Ona görə çoxumuz Alay bəyə oxşamağa çalışırdıq.

– Osman müəllim, kənddən, atadan ayrılmış on iki-on üç yaşlı uşaqlar kimi yaqın ki, ev, ailə üçün dərindən vaxtınız da olub ?

– Açıqını deyim, darıxmağa vaxt yox idi. Seminariya pansion tipli məktəb idi. Yeni qapalı. Biz səhər tezdən durardıq, əl-üzümüzü yuyub məktəbin heyətində gəzinə-gəzinə dərslərimizi hazırlardıq. Seminariyada çox ciddi qayda-qanun vardı. Yalnız cümə günü həftədə bir dəfə şəhərdə gəzməyə, ya da evə getməyə icazə verilirdi. Dərsə davamiyyəti pis olan seminarist bu gəzintidən, bu hüquqdan məhrum olurdurdu. Seminariyada şagirdlərdən ibarət gözəl teatr və musiqi kollektivi yaranmışdı. Yaxın kəndlərə - Qarapapağa, Xanlıqlara, Daş Salahlıya gedib teatr verərdik. Səməd skripkada, Əsgər

QORİDƏN GƏLƏN QATAR

yığıncıqlarını, komsomol özaklərini ilk dəfə orda görmüşəm. Elmlərin əsasını o məktəbdə öyrənmiş, ədəbiyyatı, incəsənəti orada sevməyə başlamış, onlarca odlu, aşiqanə gənclik şeirlərini ilk dəfə orada yazmışam".

– Osman müəllim, - dedim - Səməd Vurğunun sonrakı gənclik illərindən hansı epizodu tez-tez xatırlayırsınız ?
– Eh - dedi, - ay oğul, birdimi, beşdimi... 1929-cu ildə Səməd Vurğun, Əkrəm Cəfər, Süleyman Rüstəm, Əbdülbağı Fevzi, bir də mən Moskvağa Maksim Qorki adına "Ali Ədəbiyyat Kursları"nda oxumağa getdik. Bizi - Azərbaycan proletar yazıçılarını çox böyük hörmət və izzətlə qəbul elədilər. Yataqxanada yer paylananda Səmədi itirdim. Axsam el yataqda gəlib çıxdı. Komendantdan yer-zad ala bilmədi. "Osman, bu axşam baş-ayaq yataq, sabaha özümə yer alacam". Bu minvalla ay yarımına yaxın mənimlə baş-ayaq yatan Səməd özünə yer almadı. Axırda da nə desə yaxşıdır: "Əy, Osman, vallah, sənə elə öyrəşmişəm, heç ayrılmaq istəmirəm".

– Sən atanın goru - dedim, məndən əl çək, səhərə qədar bir böyrü üstə yatmaqdan qabırğalarım ezilib.
Gördüm Səməd öz kefindədi, mənim isti, yumşaq, halalca çarpayımdan

getmək istəmir. Onda məcbur olub özümə gün aqladım, köhnə bir çarpayı tapıb, sinq-salxaq yerini təmir elədim. Səmədin "çarpayısı" ilə yanaşı qoydum.

– Moskvadan danışdıq, oğul, yadıma bir əhvalat da düşdü. Onu da deyim ki, Qazax seminariyasında da, Moskvada da mən Səmədlə birgə oxumuşam.

Moskvada oxuyanda ikimiz də İvan Turgenevin yaradıcılığında kurs işi yazıb, imtahan verməli idik. Mən günümü kitabxanalarda keçirir və Turgenevin əsərlərini oxuyurdum. Ən çox da yazıçı haqqında olan tədqiqatları mütaliə edir, yaradıcılığını öyrənirdim. Amma Səməd adlı adam nə kitabxana

naya gəlir, nə də kurs işi yazırdı. Bütün günü şəhərdə gəzməkdə, öz kefində idi. Axsamlar da uşaqları başına yığib skripka çalardı. Bəzi hallarda məndən kitabxanada nə oxuyub öyrəndiyimi soruşardı, danışdıqlarıma diqqətlə qulaq asardı. Özünün dediyinə görə, Turgenevin iki əsərini oxumuşdu: "Asya" və "Bahar suları".

İmtahan günü gəlib çatdı. Mənim danışdıqlarımdan Turgenevin yaradıcılığını öyrənən Səməd "Əla" qiymət aldı. Mən isə "Kafi". O zaman da ikinci qiymət vardı: "Kafi" və "Əla".

– Ay oğul, Səmədlə belə günlərimiz çox olub, lap çox. Mənim indi huşum qalmayıb - deyib, əlini ağı saçlarında gəzdirdi. "Bax, ağrını hamısı burdadır, beyin də ki, ağırdı, heç nə... düşünməyin, fikrin motoru, mühərriki budu, bu..."

Xeyli sükutla dayandı. Dostum Seyfəddin ona yaxınlaşdı:

– Osman müəllim, - dedi, - yorğunluqdadır, işləməyi bir az azaldın, nə qədər işləmək olar? Sizin indi istirahət

vaxtınızdır. Allah canınızı sağ eləsin, onsuz da Siz xalqımız üçün çox iş görmüşünüz.

O, Seyfəddinə təfərrüclə baxıb:

– Oğul, - dedi, - İstər şair olsun, istərsə yazıçı. Gecə də, gündüz də işləməlidir. Atalar deyir ki, at ölünçə otlayar. Demək şair, yazıçı da son nəfəsinə qədər yazmalıdır.

Seyfəddin masanın üstündən götürdü "Səməd Vurğun" foto-albumunu ona göstərib soruşdu:

– Bu kitabı tez-tezi oxuyursunuz ?
– Burda oxumağa bir şey yoxdu. Rəhmətlik Səmədin, mənim, bizim dostlarımızın yaxşı şəkilləri var burda. Darıxanda vərəqləyib Səmədlə keçir-

– Bə, niyə kəndinizin adı Körpülüdür?

– Deyirlər, XVIII əsrdə Sinq körpünün bir qolu uçub dağılıbmış, bizim kəndin də qoçaq kişiləri onun tikintisində fəal iştirak ediblər. Onda Şıxlı varıymış, Körpülü yox. Vaxtilə körpünün tikintisində işləyənlər 1841-ci ildə Şıxlıdan ayrılıb gəlib indiki Körpülüdə məskən salıblar. Kəndimizin adını da Körpülü qoyublar.

Osman müəllim mənalı-mənalı gülmüşünü:

– Hə, - dedi, - yaqın ki, elədi. İndi sən mənə də görüm bunları hardan bilirsən, axı sənə nə yaşın var ki?...
– Bu barədə - dedim - Tiflis Dövlət Arxivində olan sənədlərdən, Qocalarımdan Şıxlı oğlu Vəkilin, Nəzir oğlu Məmişin yaxşı məlumatları var...

– Amma mənim yaxşı yadımdadır ki, bizim ağsaqqallar sizin kəndçiləri görəndə zarafatla deyirdilər: Körpülü'nün yoxdu körpüsü, Dəysin ona Tanrı törpüsü.

Sonralar görüşəndə də Osman əmi bu iki mısraını təkrar-təkrar deməyi xoşlardı.

Ayrılanda, elə qapının ağzında Osman əmi Səməd Vurğundan yenə bir əhvalat danışdı.

– 1952-ci ildə Səməd Akademiyada vitse-prezident idi. Mən də bilmirəm nəyə görə sənə yanında idim. Bu vaxt Mehdiyan və Yusif Yusifov da gəldi. Telefon tez-tez zəng elaydı. Yadımdadır, Səməd iki nəfərə məsləhət verib yol göstərdi, üçüncüyə isə kömək elədi.

Səmədin xətrini çox istədiyi, zarafatla "yetim Yusif" çağırdığı professor Yusif Yusifov dedi:

– Hamıya iş düzəldib, kömək edərsən, bəs bizə keçmiş seminarist dostlarına nə vaxt arxa, dayaq olacaqsan ?

– A yetim, nə sənə, nə də qardaşım Mehdiyanə karyera dalınca qaçmağı məsləhət bilmirəm. Siz Əli əfəndi (xalq yazıçısı Mehdi Hüseynin atası Ş.N.), Firudin bəy Kəçərli, Əhmədağa Mustafayev kimi kişilərdən, qökəmi maarifçilərdən bilik alırsınız. İllərin ağır sınağından çıxmış adamlarsınız. Sizin hər ikinin müəllim, maarifiçi kimi el-oba yaxşı tanıyır. Gedin, peşənizdən bərk yapışıb. Elm dalınca gedin. Vəzifə, rəyəsat boş şeydir, qardaşlarım. Səməd Vurğunun məsləhəti ilə hər ikisi elmin çətin yollarından keçib elmlər doktoru, professor və əməkdar elm xadimi kimi yüksək ada layiq görüldülər.

diyim günlərin azlığına heylsilənirəm.

Osman əmi kitabı vərəqləyəndə Seyfəddin onun müxtəlif rakuşlardan şəklini çəkdi. Biz getmək üçün yığındıq. Osman müəllim də ayağa durdu. Asta addımlarla yaxınlaşıb mənimlə uzbəüz dayandı, sağ əlini ərklə çiynimə qoyub:

– Yaxşı, - dedi, - a Körpülü balası, bayaqdan sən sual döşəyirsən, mən də cavabını verirəm. İndi sən mənim birçə sualıma cavab ver görüm. Sizin kənddə körpü varmı ?

– Yox-dedim.